

խղար (ինչքան) օր մարդ կենէր, օր չընցնէր յառջևով, պալ կը բռնէր հեռուանց, կըսէր, «չիզամ, չիզամ (զամ)» մարդ կը զարհուրէր, կը փախնէր, չըր կրնի չընցնի յառջևով:

«Յրերուց օր մէ, մարդուն մէկ, շատ դարտլի կեղնի, կըսէ, կեղնամ երթամ էդ ճամբով, ուր քէֆն է, իմայ կեղնի, թըղ եղնի, բըլքէմէ (թերեւ) շրջի վըր ընծի էդ պալ, մեռնեմ, պըրծնամ ազատիմ: Մարդն է, կէնի օր մօտենայ սպալին, պալ կը բօռայ, չիզամ, չիզամ»:

«Տօ՛ արլի, կըսէ մարդ, օր եկար իմայ պտի եղնի, ես լէ Աստծուց զէն կուզեմ, դասս վըէս, մեռնիմ, պըրծնամ, ազատուիմ»:

«Աստծու հրամանքով, պալ կեղնի երկու տապակ, կը բացուի, բէհսաբ (անհամար) ոսկի կիզայ թափի ցած, մարդ զոսկիք կը քօմէ բերէ տուն, կը պըրծնայ ամէն դարդ ու ցաւից»:

Ն Ա Խ Ա Պ Ա Հ Ա Ր Մ Ո Ւ Ն Ք

1) Բոյսերու մասին.

ա. Լօռակ.—«լօռակ աչնի (ճիշտ) մարդու նմանակ է, զլուխ, ոտք, ձեռք ունի. ըսինք (ասենք թէ) օր ուզենան լօռակ փորին հանեն, պէք է թել մէ կապին վըր քօքին (արմատ), զթելն էցկեն (անցկացնել) անօթի շան մէ վիզ, ուրանք փախնեն մէկ ղեն (կողմ ու հեռուանց շան հացի մէ կտոր ցուցուն. հանդէ (աւասիկ) շունն կը ծորտկայ (կապած տեղից յանկարծ յարձակուել) զլօռակ ուր քօքէն կը պըծու, լէ (այլ) մարդու հանգին (հանգոյն) ձէն կետայ, շուն ղէն ձէն կը լսէ տեղն ու տեղ կը փետնայ (փայտանալ, սատակել) ուրանք կերթան կառնեն գքօք բերեն»:

բ. Նորգեցի (կեղու մի տեսակը).—սորա փայտից եթէ մէկը միշտ ձեռքն ունենայ՝ չոր չի լինի:

«Ես Ստամբուլն էնք, կըսէր խաթիցի հայ մէ, նորգեցի փետն ի ձեռքս՝ մէջդան կը զվռնէնք (պտտել), հաղմ՝ լէ տեսայ մարդ մէ ընծի ռաստ եկաւ (հանդիպել), կանչեց զիսի ուր մօտ՝ ըսեց՝

«Եղ ի՜նչ փէտ է»:

—Նորգեցի:

«Յուստէն ես բերի»:

—Ըսի՛ մեր երկրէն, աչնի մեր սարէնիմ քաղի:

Ըսեց՝ «դու զիննս զըդրա տեղ»:

—Ըսի՛ զիննս:

Եղ մարդ կանչեց զիսի ուր տուն, բարիշաւ իմ հետ. զիմ տառուայ դատք տուեց՝ չեղանք չընկանք ճամբայ. եկանք Խլաթ, եկանք մեր գեղ (Ջրհոր, Գրգուռ լեռան տակ): Ոլոր օր մուրթ ու լուս եկանք

ի սար. զնորգեծու ծառի տեղ ցուցուցի ուրեն, տուեց ընձի երկու հոգեք: փորել, փորեցի փորեցի՝ ես տեսայ կարմիր—շէկ օձ մէ՛ (հա՛ քրնց լծկոր մէ—լծան չափ) դուս եկաւ կտտուով էր նորգեծու բօլօր (փաթաթուած), էլ չգեցայ, էդ մարդ հոգեք էր, թղթեաց էր լնչ էր, քիչաւ ի գուր, զօձ բռնեց դրեց ի տոպրակ, քանի մէ ոսկի լէ տուեց՝ ու զնաց հրտ ուր ճամբուն, ըշտէ (ահա) հըմա (այսպէս) հոգեք ունի հոգեքն:

(Պատմողը Բուլանըխի է՝ Խլաթցիներէն առնելով):

Սրբապայքերու մօտ գտնուած ծառ ու ծառաստանը՝ սրբոց կը պատկանին, այդ փայտերից մի ճիւղ անգամ կտրող կամ տանողը, կամ կը բռնէր կամ ձախորդութեան կը հանդիպի. Այդ ծառերուն այցելողները իրենց շորերից մէկ մէկ կտոր կը փաթաթեն ծառերու ոստերուն, որպէսզի ամէն ցառ (հիւանդութիւնք) այն տեղ մնան:

Երեք սրբազան և անձեռնմխելի ծառաստան կամ անտառակներ կը գտնուին Բուլանըխ գաւառը. մէկը Մէջեղու գիւղի ս. Յովհաննէսի ծառաստանը, միւսն՝ Նազուկայ լճի հիւսիսային ափի վրայ, Գրսայ ս. Յովհաննէսի (աւերակ մի վանք) ծառերը, և երրորդը Ներքին Բուլանըխայ Կուռ գիւղի առաջ գտնուած Գրգռի բլրակի հոգեքն անտառակը:

Մի հին օրեայ նշանաւոր ծառ կայ Լաթար գիւղի մօտը. ուր ցաւազար մարդիկ ուխտի կերթան, և շորի կտորներ կը թողնեն այնտեղ, մօտիկ բնակիչները կը հաստատեն, որ գիշերով չա՛յնէ այդ ծառի վրայ:

գ. Մարտի փայտով եթէ մարդու կամ անասունի վարկեն, բռնէ չի յեղն:

դ. Կոթուի իւր (Adonis aeistivalis) ծաղիկը եթէ քաղեն, ամանները կը կոտրուին, և այդ պատճառով էլ ծաղիկը իրարիւրէն անունը ստացեր է:

ե. Երեխայոց կարգիւն երբ իւրիւր թերթիկները բերանին դրած կը փչեն, որովհետեւ հոգեքն դառնայ (ծիծ) կուռին:

զ. Հաց—հոգեքն է, երբ գետին ընկնայ, պէտք է համբուրելով վերցնել և ուտել:

Թխած հացը եթէ հոգեքն և դառնայ, նշան է որ տարուայ բերքը առատ կը լինի:

Երեխայք եթէ հացը դնեն գլխու վրայ և ման գան, կը կարծուի, որ հոգեքն (ցորենը) կը թանկէ:

Եփած հացը եթէ չա՛յն հոգեքն իւրիւր կասեն և համբաւ ստանալու նշան կը համարեն:

Դրկեցի տնէն իւր փոխ տարած ժամանակ, մաղի մէջ դիպուած

ալիւրի սուր ճաշը կը կտրեն, որպէս զի ալիւր տուողի նոր հոգը չէր չլինի:

Հաց ուտելու ժամանակ եթէ մէկը ազուտայ (ձգուտայ) կասեն, բա՛ւ է հոգը: Կէր:

Եթէ մէկի կոկորդի մէջ պատառ ասուռի (արգելուել) կասեն. սիրելին չիշեց զինք:

Խմոր պատրաստելու ժամանակ եթէ մի կտոր թռնէ միկողմ. նշան է որ հիւր կուգայ:

Է. Կերակուրի մասին.

ա. Ծննդեան տօնի հարիսան (Մարիամայ ճաշը), եթէ երեխայի մի որեւէ անդամի վրայ քսեն և հոգը չի, մազ չբուսիր ամենեւին:

բ. Պառաւանները թթու բռնած ժամանակ, դիտմամբ տանեցոց հետ կռիւ և աղմուկ կը սարքեն որ չու բռնի: Երբ թթուն շատ դե (թունդ) լինի, կասեն բռնողը քփփայ (աղմկարար) է:

գ. Որպէսզի կերակուրը չխանձրահամի (ալրելահոտ), եփելուց չետոյ գդալով կերակուր կը դնեն պոտոտակի տակ, ասելով. «Եթէ խանձրահամիս, եօթ պոռնիկի մեղքն ի վիզդ եղնի»:

դ. Եթէ մէկը ուշանայ և ճաշին չհասնի, կասեն, հոգը չի չլինի. շուտ հասնողն ևս կը սիրուի իւր զոքանչից:

(Օղի խմելու ժամանակ վերջին կթղան որու բաժին որ ընկնայ, կասեն, զոքանջդ կը մեռնի):

ե. Երբ մի տեղ ճաշեն, ազա՛ւ մարդոց թեւերը կը ճտան (ձայն հանել) և իմանալով կը փութան մասնակցելու կերակուր ուտելուն:

զ. Ազալ տղայոց կը պատուիրեն որ կերակուրի ամանը ազա-հաբար չբրթեն, որպէսզի հարսանիքի օրը չիւն և բո՛ւ չլինի:

3) Քրի մասին.

ա. Քրի մէջ միգելը մեղք կը համարուի:

բ. Անձրեւելու ժամանակ, «Երկուք դեղձ» կը թափի:

գ. Երբ երկար ատեն անձրեւ չգայ, էւս հոգ չիւ դանգի (երբեմն ևս աւելի և ցախաւելի) վրայ ջուր կածեն:

դ. «Ձիւն ամբրով (ամբարած է) երկինք, ձմեռ օր կեղնի, հրեշտակներ ոտներով կը թափեն ցած»:

ե. Կարկուտն ևս կողորացնելով կը թափեն ցած:

զ. Ծով.—Մըր է՛ծ կորաւ յանկսկծի (յանկասկածի), սար զարկուայ, ձոր զարկուայ է՛ծ չգտայ, վինէ օր հարցուցի, ի՞նչու սալըղ տուող մէ չեղաւ, չարէս (ճարս) կտրաւ, չեղայ գացի ծովու ափ (Վանայ ծովը կը լինի). ծով, ըսի, եկեր իմ քու մօտ դատաստանի, երկինք ու գետինք մըջ ընձի ու մըջ քրդի (իմ ու քու մէջ) դատաւոր, իմ է՛ծ կորեր է, յօրին չըս. իտայ, Իրեք հաղ թաքորիցի (կրկնել) ու դառնայ տուն,

որոնք օր դաջի ծովու մօտ, ծով գլխի վրա տուներ էր ուր (իւր) ափը, լե (այլ) խեղդուի:

Պատմողը հզուհեաց դաւառի Փրխուս գիւղացի Աւոյ անունով հալը կը լինի:

«Միտքդ չի գալ. կասեն Կոփ գիւղացիք մէկմէկու, էն տարին օր Թորոյի մատակ ծնաւ. զիլ սպիտակ ձագմէ բերեց, էն յնւստ էր,— մատակ կերթայ մըջ ծովուն, (Խաչուհայ) Կէօ Կէօ կերնայ ի մատակ (մերձենալ), ձագ լէ ընդհէ կեղնի»:

Հոգաւոր Գոռ-օղու Էօօն ինչպէս ժողովուրդը կաւանդէ, ծովային հրեղէն ձիու մի սերունդ է:

4) Հողի մասին.

Կլիմայի՝ մարդոց և կենդանեաց... վրայ արած ազդեցութիւնը՝ ժողովուրդը Կոռ — ջրի կուտայ:

ա. Երբ տարբեր մարդոց պատկանեալ երկու գոմէշները կռիւ անեն, իւր գոմէշի յաղթուելը չուզողը՝ ծառու բուռ Բէ Կոռ կը վերցնէ և կը ցանէ միւսի վրայ, որպէսզի նա փախչի Բ. Երբ մէկի մասին երկու մարդու մէջ ծառու կ'սօսակցութիւն լինի, մէկգմէկ կ'զգուշացնեն՝ ասելով. «Զգուշ կաց թէ Կէօն էլ խաբար կը տանէ»:

5) Կենդանիներու մասին.

ա. Սեփական մորթուց եթէ մէկը կտոր մի կապէ իւր անութի տակը՝ բախտաւոր կը լինի:

բ. Եթ դալի միգուկը (ամօթոյքը) եթէ մէկը վրան կարէ՝ բախտաւոր կը լինի և ամէն գործի մէջ յաջողութիւն կ'ունենայ:

գ. Գալի ճանը (վէգ) տանտիկիները կը կախեն իրենց գօտիներէն, որպէսզի տան իւղին, ձմին և թան ու թացանին չար աչք չբանի:

դ. Ամպամած խաւար գիշերը, դալը սև հող արտի մէջ սև աչծի ուլը կարող է տեսնել:

ե. Սեփական աղար է, որ Կոռ-Կոռ ջրի մէջ Կոռ կը տեսնէ:

զ. Երկրագունդը Կոռ մի կ'ոտոշներու վրայ է հաստատուած, երբ եզը քերուկի (քերել) Կոռ կեղնի:

է. Ձիաւորը ընկնալու ժամանակ՝ ձին կը բարեմաղթէ «Եօրդան (անկողին) դռշակ» իսկ էշը՝ Էօն — Էօն (մեռնելը կը խնդրէ):

ը. Իճերու մազերու մէջ Կոռ Կոռ, նորա համար արագաշարժ են:

թ. Աղօթեան բացուելու ժամանակ՝ ոչխարները կը դառնան «դէմ աղօթեան» աղօթելու համար:

ժ. Աշխարհի բոլոր ծով է, մէջ կայ մեծ ձուկ մէ, փաթերէ գաշ-

խարք, թեզ մէ տեղ է մանցի՝ օր հասնի իրար, երոր հասան, աշխարհքի վերջ լէ կիգաց։

Ժա. Վատուն եթէ խոտ ուտէ՝ հաց կը թանկէ։

Ժբ. Սև կատուն եթէ երկու մարդու մէջով անցնի՝ նոցա բախտը կը կապուի։

Ժգ. Վատուն եթէ իւր քիթը քորէ՝ հիւր կուգայ։

Ժդ. Վատուն Քրիստոսի դաստմալն է (թաշկինակ), «հեղ մէ սուտ մարգարէ մէ կը փոխակայ Քրիստոսի շառէջ, ջուխտ մէ մուկ կը պատի (ընկնայ) պնկներուց, Քրիստոս լէ զուր դաստմալ կը թալէ մկներու հետև» կրսէ. «օրհնած, բռնէ զիդա անիծած», դաստմալ կեղնի կոտորէ կը բռնէ զմկներ. էդ չապով ոն (ով) որ կատու մէ ըսպանէ, հարի եօթ պատարագ չետայ էն էլ, ուր հոգուն քաւութեն ու թողութեն չեղնի»։

Ս Ո Ղ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր.

ա. Գութն ատամ ցոյց չեն տար, որպէսզի չհամբէ ատամները, եթէ համբեց՝ ակուաները կը թափուին։

բ. Խաչքաշ (խեչափաւ) երբ մէկը կծեց, 7 դէօլ 7 զուռնայ, 7 օր՝ 7 դիշեր զարկին յետոյ կը պրծնայ։

գ. Օձուն աղու, (թոյն) չկայ, նորան աղու տուողը հաշտ է։

դ. Օձու շապիկ հետն ունեցողը՝ օձատար չլինի. օձու շապիկը (մորթին) գտակի տակ կը պահեն՝ որ ծամերը երկարին։

«Օձու խաղինին (ժողով) օր կը մօտենաս, հանդէ շաքար (արքայիկ օձ, օձերու թագաւոր), մըջ ուրանց նստուկէ, զլխու վրէն բռչամ (ծամ) ու երկու փիլան (փայլուն) կոտորեն ունի, հան՝ գբու թուաբան (փոխան) ու շուտմէ թալ վրէն, էն սհաթին շատմարան զուր կոտորեն կը թողէ, օր վերցուա բերիս՝ հանդէ դեղէ Էշտէ ու ամէն ցաւ ու չօռի»։

Այդ կոտորենը կը կոչուին օյւ կուլ (ուլունք). և երբ մի մարդ գուշակութիւն մի անէ և կատարուի, կասեն. օյւ կուլ կոր Կուլ Կուլ Կուլ։

Մ Ի Չ Ա Տ Ն Ե Ր.

ա) Արեւիկ (խխունջ) պատեանը մեծ քանակութեամբ ժողովուրդի մէջ կը գտնուի, որոնք կը կարեն երեխայոց զխաբկի և հանդերձներու վրայ որ լալանի, միտերքի մի տեսակն է ծհուկ կոչուածը, որ դարձեալ երեխայոց վրայ կը կապեն Եփեսոս հասի (ծմրիկ, ծմրեկ, սիրտը մէջքը կոտրի)։

բ. Եթէ տան տախտի մէջ (չատակ) հրէշներ դուրս գան, հացի առատութեան նշան կը համարուի։

գ. Միշտ սպանած ժամանակ մէկ զմէկ օգնութեան կը կանչեն «հրընէ լը խըշտ, հրընէ լը պըշտ»։

Նիւ մէրէուան մէրքի մա կոշտ:

(Սուրբնեբրով եկէք օգնութիւն, նոցա (մենք, մարդիկս) կէս մարդը մեզնից հէ հոգ սպանեց):

Թ Ո Ն Ղ Ո Ն Ն Ե Ր.

ա. Պուպու (չոպու).—Էկնկալ մէ շատ չար տղէ մէ կեղնի, ինչ կէնէ չէնէ՝ տղէն չթողէ օր դուր (իւր) զլուխ լուալ, էն մէկ հեղ զօրով կը նստցու օր զլուխ լուալ ու սանտրէ, էլման կիւալ կը վրժ-վժալ, զսանտր կը զարկէ զլուխ կանիծէ՝ կըսէ եղնիս դուդու սա-րերն ոլորտիս. տղէն կեղնի դուդու թռնալ երթալ:

բ. Անուշի ոստոստեւուն ժողովուրդը ալսպէս բացատրութիւն կուտալ, նոյ կենդանիները ճապանի մէջ առած ժամանակ, բոլորի ոտքերը կապած էր. ջրհեղեղից չեռոյ երբ մէկ մէկ արձակելով դուրս կը թողէր՝ ճնճուղը յամբերելով կապած ոտքերով դուրս թռաւ և մնաց ալսպէս միշտ ոստոստող:

գ. Ագուս և ս նորա համար գեղեցիկ չէ կարող քալել, որ ու-ղեցեր է Կոմիտասի (սիրամարգ) պէս քալել, բայց սովորելու ատեն իւր նախկին քալքն էլ է մոռացեր, և սինամաւքին էլ չէ կարող նմանուել:

դ. Ագուս նորա համար չէ կարող երգել միւս թռչնոց նման, որ երբ նոյ զրկեց ագուսի չեռեկց շիւղ բերելու, ագուսը նա-խանձելով խաբէութեամբ նորա լեզուի ծալը կը կտրէ և կը մնայ ալսպէս հոգ:

ե. Լեւոն (արագիլ).—Լակկակ ամէն տարի իւր ձագերից մէկը կը խեղդէ, Աստծուն հոգու անելու համար, Էլակկաները ուրանց երկիր մարդ են, գալու վախտ գետմէ կալ, կիզան էն գետ կը լողկնան կը հաղնին հաւքու թեպուր՝ կիզան մեր երկիր. Երթու վախտ լէ, կը քոմեն Դիարբէքիբու երկիր բանձր սարմէ, հոգու կէնին Աստծուն, կը շողկնան կը դառնան եղնին մարդ՝ հապէմ (ապա) կերթան ուրանց աշխարք:

Վեր քիրվա (քաւոր, բարեկամ) Խասոն (քիւրդ) կերդուեր, զհոգին կը թալէր, կըսէր, ես թագալ կարգուկ ենք. օրմէ իմ հոգի կենալ տան դուռ կը լուացուի, չապուջներ (ապարանջան) կը մոռնալ չոնի, կիզալ տուն. հրտ չեռին (խկոյն) կը դառնալ ալքէ օր՝ ապու-ջան չոն գտնալ. Խասոն կըսէր, չոնկալ մըջ հոգի (հոգս, մտատան-ջութիւն), շատ տաճեցի ճամբէ մէ չկրցալ օր գտնէնք. ելալ զիմ պատրաստութեն տեսալ, գացի խարիպութեն, գացինք գացինք, հա-սանք ծովմէ, նստանք գամին (նաւ), շատ ու քիչ գացինք, քոմէն (ալեկոծութիւն) ելաւ զմեր գամին զարկեց քարեր կտորաւ, կտոր մէ տախտակ չոնկաւ ձեռքսի, նստալ վրէն, Աստծու օղորմութիւն էր.

քշեց հանեց զիսի կզկի մէ, ելաց ի ցամաք, գացի գացի, լուծք մէ ուստ եկաւ ընծի, ըսի երթամ տեսնամ ինչ երկիր իմ չընկուկ. մօտեցայ լծքւորին, ըսի.

«Բարի յաջողում».

— Վրէն Աստծու բարին, սար սարան ու սար ճաւան (զլլսուս և ալքերուս վրայ). Խնստոյ, դու յօգաւ...:

«Տօ եա, ջանըմ, դու ձրնխս. ես գբըզի չըմ ճանչնայ, դու զիմ անուն կիտաս, ես գբըզի իսկի չըմ տեսերի»:

— Զէ ես ձեր դռան ճառի վրաւ ու լուծք մէ, զիսի չըս ճանչնայ, թէ չըս աւդնայ լէ, հանդէքու կնկայ ապուջան օր կորերէ, դեր եմ իմ բնի տակ»:

«Ջանըմ, ըսի հանդէքու մարդիս, դու իմալ կեղնիս լակլակ»:

— Կանի ըսեց, կը տեսնաս, Ժամանակ մէ մանցի յօգի էդ մարդու տուն, վաղէն օր թմաւ (Ժամանակը լրացաւ), էդ երկիր ինչիս. դար օր մարդ կէր, քօման, զիս լէ առան ուրանց հետ, եկանք զետի մէ մօտ լողկցանք. Աստծու հրամանով մէկ մէկ հաւքու փօսթ (մորթի) իջաւ վրը մըզի, ես լէ ադոնց հետ եղանք լուծք. Կը թռնանք ու հայ եաւաշ եաւաշ (կամաց կամաց) կը մօտենանք մեր երկրին, կը ճանչնամ օր իդա մեր սարնէ, ինա ֆլան ձորնէ, էնա ֆլան գեղնէ:

«Ըսի, աղբըդան, Աստծու սերուն եղնի, ես մանցի լակլակ, իմալ կեղնի»:

Լակլակներ քօման մէկ տեղ, ուրանց լեզուով զրուցեցին. բերին զիսի Թագադան լողկցուցին, Աստծու հրամանով փօստ վրէմէս չեւաւ, ես եղաչ էլման մարդ. Եկաց եկաց, մեր տուն, իմ կնիկ ու ճիթ Թափան դուս, չընձան վզովս ուրախցան. Ըսի, ապուջներ գտեր եք, ըսին, չէ. ձն գինայ ոն է տարի. Ըսի, ինչ կիտաք յեղնամ բերիմ,— ելայ ճառի զլլսուց, լակլիւս բնի մեջէն հանի բերի զապուջներ:

Ջանըմ, ըսին, էդի ինչ բան է, էդ իմալ գեցար:

Ըսի, ողա (Աստուած վկայ) ըշտէ հալ ու քէֆիաթ իդա հըմլա, իմալ օր ես ձրգի խըսաէրի (պատմեցի). «Աստուղն է Կոփեցի Սարգըսեան Անտօն անուն անձը, որ լսեր է իւր եղբայր Սերովիլիս և սա քիրվա Խաստի մօտիկ ազգականներէ»:

Գարուն երբ լակլակները կը վերադառնան, քար կը ձգեն դէպի վեր, որ էւաւ առատ լինի այն տարին:

գ. Զաւ եթէ աքլորի նման կանչէ դժբախտութիւն պատահելու նշան կը համարուի և իսկոյն կը մորթեն:

է. Անձեղը եթէ տան մի դուռը նստի և ձայներ հանէ, համբաւ ստանալու նշան կը համարեն:

Մարդու մասին ունեյած կարծիքը և նախապաշարմունքը.

ա. Երկայն մարդու խելքը իւր չօքերն է (ծնկները)?

բ. Արաճահասակները, «արաճ» (հնարագէտ, խորագէտ) կը լինին:

գ. Լայն բերան ունեցողը, ազահ:

դ. Սրտի վրայ խալ ունեցողը, բաղդաւոր կը համարուի, եթէ սիրտը շատ մազոտ լինի՝ մարդը զթասիրտ կեղնի, մազ չունեցողը, «մազաւ»:

ե. Փոսած և ծոծրակ ունեցողը՝ խաւ (խեղ, նախանձոտ):

6. Դեղեւու մասին. (սնոտի ճարեր, նախապաշարմունք).

ա. Գլխաւ.—Երբ մէկի վրայ գլխաւ կոչուած ծներ լինին, սոցա թուով դարի առնելով, առաջին հացը թուկի կողը զարկած ժամանակ, կը ձգէ թուկիը և շուտով կը փախչի դուրս, որպէս զի զարեհատիկներու աչրուելու ձայնը չսէ, ու կը կանգնի տանիքի ծայրը.—գորտնուկները կը փչանան:

բ. Կծած կամ Կծիծ (ջղային և խորարմատ գորտնուկ).—Խնձոր մի լուսնի առաջին եղջիւրին (նոր) ցոյց կուտան և չորս կտոր անելով հողի տակ կը թաղեն, խնձորը փտելուն պէս՝ կոծոծներն ևս կը փչանան:

գ. Թլուկ.—մի տեսակ թեթև խոց, որ խոր արմատ չունի, կանուանուի Թլուկ, սա արծարծող մի վէրք է, որ շուտով կը տարածուի մէկ տեղից միւս տեղը, և այդ պատճառով կոչուած է Թլուկ, իբր թուղղ, տարածուող. Տուածուրիկ (երկնատուր, նուիրական, տրուած) շնորհք ունեցող պառաւ կառնէ երկու հողի կոշտեր, և թրքելով վէրքերու վրայ, հող-կոշտերը կաշահանի նման իրարու կը զարկէ հողը թափելու համար խոցերու վրայ. 3—4 անգամ կրկնելով, վէրքերը կառողջացնէ:

Նաև լուսնի նոյր առաջին անգամ տեսնելու ժամանակ, պատի մօտ կանգնած, իբրև թէ լուսնից ծածուկ, ձեռքերը չետև տանելով պատից հող կը գողանան և կը ցանեն թրթուրիկի խոցերու վրայ:

դ. Երեթիկ.—գեղնագոյն, աղտի նման վէրք մի է, որ աւելի երեսի, թևերու և ոտաց թութակներու վրայ դուրս կուգայ, սա ևս արծարծող է և լուսնի նոր ու փուկի հետ կերևայ ու կը կորսուի:

Տուածուրիկ շնորհք ունեցողը հիւանդի կշտին կանգնած, արագ կը կրկնէ հետեւեալ տողերը.

Երեթիկ, երեթիկ, բարի լուս քի,

Արտ մէ կորեկ իմ ցանի,

ձկնոր-բկնոր է դարձի ¹⁾,

իմ Տէր վրաւովն է չընցի.

Ձոր իս, ու չորանաս:

Փու, փու, փու, (երեք անգամ կը թ.քէ):

Նաև հին լուսնի շաւի ցոյց կուտան և օրհնել տալով կը քսեն երեթիկին:

Ե. Մոլոմո. — Սրտաժաժ կերակուր ուտելուց, մարմնոյ վրայ խոշոր դիքով ուռուցքներ դուրս կուգան, որ սաստիկ քոր կը պատճառեն. — Մոլոքոր ունեցողը, պէտք է երեք կին ունեցողի (իբրև պոռնիկի) տան տանիքի վրայ լողանայ, հողերու մէջ թաւալի և հաց թխած միջոցին նորա տնից մի հաց փախցնէ:

Գ. Խաթունիկ. — Աչքի կոտորու վրայ դուրս տուած պղուկները (շիթ) կը կոչուին խաթունիկ:

Խաթունիկ ունեցողը, կասեն գիւղացիք, (եթէ տղամարդ է) — «տանուտէր գիւղի» կը լինի: Այս շիթերը վերջացնելու համար, ցաւոտ աչքը թողնելով, ողջ աչքը թաւ տէր կը քաշեն, որպէս զի Խաթունիկ արդէ չի ծիծից դուրսուի:

Է. Ձանձողիկ. — Ծանր բոկուռուցը կամ բոկացաւը կը կոչուի ձանձողիկ (թեթև և ս, կանուանուի հետեւ): Երբեք բերող կին մի ձանձողիկով հիւանդացածի գլխու վերև կանգնած, իւր շաւի քաշէ կը ձգէ նորա վիզը և կը հարցնէ.

Կին

«Ձանձողիկ, չէր (ինչո՞ւ) իս եղի.

Հիւանդը

— Երկարիկ չէր իս բէրի.

Կին

«Սա բերի, ու պրծայ.

Հիւանդ

— Սա լէ եղայ, ու պրծայ:

(Երեք անգամ պէտք է հարցնել և պատասխանել):

Ը. Նա. քո (քրդ. — շնչարգելութիւն, կողացաւ). — Տուածուրիկ շնորհք ունեցող վարպետը մի լաւ (պղնձէ մեծ պնակ) դնել կուտայ հիւանդի կողքի վրայ և նետ մի առնելով ձեռքը՝ հիւանդին դէմ ու դէմ կանգնած, կտիպէ նորան հետեւալ քրդերէն հարցումներն ուղղել իրեն.

Հիւանդ

«Փը քէ դարէ տէչ».

«Յնւստէն կուգաս».

¹⁾ Զատ խոշոր և անդուր աչքերը կը կոչուին շաւի-քաշի (տես մարդակսովման անունները).

Վարպետը
— Ժր ճիաէ Տօլէ — Տօլայ? սարէն.
Հիւանդ
«Դիւ կը փնտռես».
Վարպետը
— Ըռնա Նաքսէ — Նաքսի տեղը.
Հիւանդ.
«Պէգը կարի» — «Կարողես չաղթել».
Վարպետը

— Բիզնա խուղէ. — Աստճու հրամանով. Վերջին պատասխանը տալով, իսկույն նետը կը թրթխկացնէ լանդաուու վրայ. Միքանիսը միայն դանակ մի կառնեն և սովորական հարց ու պատասխանից չնտոյ կը քսեն հիւանդի կողքին.

Նաքս զարկելու շնորքը Ընթէ կամ Բուլէ ս. Գէորգայ ¹⁾ տուրքը կը համարուի. Պոփ դիւղը մի տուն չալտնի է Նաքս զարկելու արհեստով, ի փոխարէն այդ տուածուրիկ շնորհքի՝ այդ տան անդրանիկ աղջիկները նուիրուած են ս. Գէորգին և երբ կամուսնացնեն առնուած Խուլ (բաշլըղ), իբրև աղջկանց գինը, ամբողջովին կը նուիրեն Փութիկի ս. Գէորգայ վանքին.

Թ. Վախ կօրել. — Տուածուրիկ շնորհք ունեցողը վախեցողի դօտին առնելով մէկ ծալքը ինքը կը բռնէ և միւսն հիւանդը, իւր արմուկը գօտու ծալքի վրայ (իւր կողմից) դնելով կանգունի նման կը չափէ տանելով դէպի հիւանդի կողմը, երեք անգամ պիտի չափէ և ամէն մէկ չափելուն՝ ձեռքի թաթը կը շրջէ այս ու այն կողմը, վերջին անգամ երբ ձեռքը չափը անցուց, այսինքն եթէ առաջին անգամ չափած էր մէկ արշին, վերջը $\frac{1}{2}$ արշին ևս անցաւ, (իբր թէ ձեռքը կերկարի, երբ մարդը իսկապէս վախեցած է) աղօթք մի կը պտպտայ ապաւինելով շնորհատուր սուրբին՝ որ Էնէ կօրէ:

Ժ. Խոլիեց. — (Coligue). Խոլիեցի խեթը լաւացնելու շնորհքն կունենան այն ամէն անձինք, երբ տեսնեն որ Էն Էն Էն կուտէ՝ և այսպէս կ'ասեն. «ես տեսայ շուն շան միս կերաւ, իմ ձեռք խոլիջի

¹⁾ Զիրինի կամ փութիկի ս. Գէորգայ վանքը կը գտնուի Մոկաց նա. հանգի մէջ, ուր կը պահուի ամէն ժամանակ մի խուր, որու խորրդով ճանապարհ կելնեն ուխտաւորները, այսինքն չկանչած՝ ոչ ոք չհամարձակուի, վանքից դուրս ելնել. Այդ վանքի անուանով շրջող անձանց մօտ կը գտնուին կոնդակներ, ուր Բուլէ անուան այսպէս բացատրութիւն տրուած է. — Քրքր-դեր ս. Գէորգայ մասունքը տանելով երկար ժամանակ դաւալի (պոտուկ, պոտուկ, աման) մէջ կը պահեն և չկարողանալով կոշիկ դաւալի՝ ասքր են Բուլէ? (Տես Հին հաւատք Հայոց Արշան եր. 49):

դեղ» (երեք անգամ), այնուհետև եթէ ասողը իւր ձեռքը խոնջի խեթ ունեցողի փորու կամ քամակի վրայ քսէ՝ ցաւը կանցնի:

Ս. Սարգսի պահոց շաբթուայ շաբաթ օրը երբ մէկը պաս պահէ, ալևս խոլինջ չեղնի: Խոնջի խեթը կանցնի նաև, երբ անդրանիկ մէկը հիւանդի վրայից երեք անգամ այս ու այն կողմը շէնքայ և ասէ, «քու փոր թորկէ, (թողնի) աղւառն բռնէ, (երեք անգամ):

Զիբրու խոլինջը վերջացնելու համար կը հեծնեն և եօթ քաշ եկեղեցու բոլորը կը պտտեցնեն:

Ժա. Զարբքի (բրդ. դեղնութիւն. jaunisse).—Տուածուրիկ շրորհք ունեցողը հիւանդի յետևը կանգնած բոլորովին ծածուկ և չանկարծակի երեք անգամ մէկ մէկ չափ (ապտակ) կը զարկէ հիւանդի վզին կամ երեսին:

Ժբ. Դու և Զու (տենդ, ջերմ). դողցւորը առողջանալու համար պէտք է 1) սպանուածի գերեզմանի վրայ լողանայ. 2) ջրաղացի շուռ (նեղքնատուներ, ուր ջուր կը վազէ) մտնէ և լողանայ, 3) խաւարան (հին օջախ, մեծանուն) մի տնից, երբ հաց կը թխեն, — քիչ հաց փախցնէ և ուտէ. 4) Ծղթբացները թել մի 7 տեղով կը հանգուցեն, իւրաքանչիւր հանգուցի վրայ աղօթք ասելով և կուտան դողցւորին, որ ձեռքը և վիզը կապէ:

Ժգ. Նաւկուրուբիւն.—Կիրակմտին բան ու գործ անողը, պառաններու ասելով, կը լինի հաւաք: Պէտք է ս. Յարութեան խթման երեկոյն մի հաւ մորթել, միխակի (խարանֆիլ, girofée) ոստիկները ցցել հաւու լերդ ու թռքի մէջ, թռքերը եփելով ուտել, և ջուրը քաշել աչքը:

Ժդ. Սդ. Հարբուխը կը կոչուի օդ: Երբ էշ գենուի (որ անսովոր բան է) օդ ու հազ կը տարածուի: Նաև՝ երբ արեւը հետ պսակուի՝ օդ ցաւ կը տարածուի: Երբ մէկը միւսին յայտնէ՝ թէ ես օդ եմ չլսած, միւսն իսկոյն կը պատասխանէ. «ջաղցէն կեզամ գլուխս ալրոտ» կամ «մըջ ընձի ու մըջ քրզի (ընդ իմ և ընդ քո) իշու...»:

Օղացաւի հիւանդը եթէ կծէ մէկի գլուխը՝ ցաւը կանցնի անոր:

Ժե. Զոպա (բրդ. ձալ (Աբբե?) cyprius).

«Քան քաւոր բուր (կնքաւորի քոյր), գիշերսի յերգով տեսայ, քօմ մէ ջէջ (քաւթաւ) պառաւ՝ զուրանց բըպուճ (կիսախուլ) ճժեր էցկած էն (էին) չառջև ուրանց՝ ելան Պետոյ տնէն, զօրով եկան մտան մըր (մեր) տուն. էդ ի՞նչ պտի եզնի»:

—Քան վրէշ, յետ ու հեռուն եղնի, քան չէ՞ Պետոյ տուն շուր կայ, իսկի մէկ վըր ուր չոտաց սաղ կանուկ կան, չըմէն Լաւրճ (ձկներու նման թարփ ընկած) պատուկ են գետին:

«Քան պա (ապա) իմալ կեղնի»:

—Թվանք մ' երկու դարտկէք (պարպել) մըջ տան, բալքի (թե-
րևս) փախնին երթան, Էն տարին օր մըր տուն շոպա չընկաւ, (եր-
թալ եղնի՛ դալ չեղնի), լըմէնքս հիւնդցանք, քառսուն օր մարդ
չեղաւ վըր լոտաց, հեղմէ սաղցանք, էլման կրկին տուեց, (կրկնել,
երկրորդել):

«Քան յօրին»:

—Քան մըր տանտկին (տանտիկինը) գհիւանդներու շորերն օր
լուաց, «գոն շոյն գոն շոյն է (թշնամի է), շոպէն լէ ինտու էրեց (յամա-
ռել)՝ գցաւ կրկնեց, եաման, եաման չեղնի չեղնի իդա (այս) օրեր սա-
պոն բանցուք:

«Քան, կըսին գուրանք ցուցք (ցուց) կիտան»:

—Քան պա, օր մէ դուս եղալ, ես տեսալ մըր տանքի չետե քօմ
մէ ճիժ կանուկ էն (էին) չօնի (անդ), կը «գոն» (տոթալ, եռալ,
գեռալ, որդուն ըի նման վխտալ) չաւալ (առաջ) պզտկցան, եղան ամէկ
(ամէն մէկ) քընց կորեկի մէ հատ, դառձան չերկնցան, չերկնցան,
կորան իմ աչքերուց:

—Վճէ, Յիսուս ու Քրիստոս, (խաչակնքելով), դու չետ ու հե-
ռուն լնիս:

Ժգ. Զնուոր կամ ժնոնոր (բրդ. տանըշտէ ռաշ, տաճ, եանի
խարա, կուշար (կողերը, քովերը) սեցնող ցաւ). —«Էն տարին օր Զնո-
ֆոր չընկաւ երկիր, (պատմողը մի ձերունի մարդ է) մարդու պէս
աշկարայ կը զվըռնէն (պտտել), էն դահ (գեահ, ժամանակ) լէ, ամա
(բայց) էն գահուայ Աստուածն է, ես ու մեր մշակ Պետօն յարտէն
կիգէնք, հրտ ճամբուն միամիտ կը քէլէնք, հեղմ՝ լէ տեսալ Պետօն
յանկակձի (յանկասկածի, յանկարծակի) տփուաւ ի գետին ու բօռաց
(բղաւել). Եաման, բսեց, ես մեռալ, եաման ես մեռալ:

«Ենչ եղաւ քըզի, տղայ, քըզի լինչ պատահաւ, հարցուցի ես»:

—Ա՛խ, բսեց, ես մեռալ, տես, հանէ (ահա) գաջին, երեք հոգի
ին, մէկն կը մնէր (մնանէր) պառու Գէվօն. չընկուկ էր չառջև ու-
րանց, ձեռք ուրանց Էնչ Էնչ կէր, Գէվօն զիսի ընդոց ցուցուց, էն
մէկ վարդով խտեց կողսի, աչքէ, իմալ սեցաւ Էլ լինչ չերկնցուա՞
(երկարացնեմ) հարի գՊետօն թալինք խտուն, գհոգին տուեց»:

«Եղաւ օր, Զնոֆոր քաշուաւ երկրէն, երկիր խաղնդաւ (խաղա-
ղի), էդ հեղ չըմօր (ամէն օր) կը կանչէնք գՊառու Գէվօն կը
հարցուցէնք ուրնէ (չիւմէ). —Գէվօն, կըսէնք, գՊետուա՞մ սիրես, արի
խսա էրէ (պատմէ) սանք (տեսնենք) իմալ եղար Զնոֆորի (շատերը
կասեն, գրողի) գէտ»:

—Ենչ խսա էնիմ, աղբէր, կըսէր Գէվօն, Զնոֆորի տարին գի-

շեր քնուկ էնք (քնած էի), Աստուած նշանց չիտայ, երկու հոգի եկան, զորքի շորերով... քիթ ու մոթով (զարմանալի շորերով, զարմանալի տեսքով), զուլն ուրանց, ուր քիթ, ձեռք ուրանց, Կանաչ (դալար փայտ)։ Ելի երթանք, ըսին ընձի, մըտ մեր ջոջաւոր, է՛հ, հոգիս խոտ էր օր չէրթէնք, գացինք մըտ ջոջաւոր, էն լէ սուր կնգուղով էր, կանանչ վարոցն ի ձեռք, էն օր տեսայ, մագերս կանան (կանգնել)։ Լէշս (լաշ) փշամզաւ (քստմնիկ), ակուէք գակուէքս կը ջարդէր, հոգի ելաւ ինչ ինչէն ինչ հոգի։— Զոջաւորն ըսեց մը վախենայ, զքրդի կանչեր ենք, օր չընկնաս մեր յառջև մըրի մարդ նշանց տաս։ Յրնկանք տներ, հա յօղա. հա յօնա (այստեղ և այնտեղ), հա իդա տուն, հա ինա տուն, տուն մ' օր կէրթէնք, գկանանչ վարոց վին (որուն) օր խտէն, էն էր, էն սհաթին կը զարկուէր, կը մեռնէր։ Զնոփորսեր շատ փայ (մեծ մաս) գիշերներ կը գվռնէն, վախտ վախտ լէ, ցերեկով։

«Այնի (ճիշտ) Զնոփորի տարին, կը պատմէ մի ուրիշը, ցաւ կընկնայ քրդու մէ տուն, զընդրա (նորա) եօթ տղէն լէ կառնէ տանի (մեռցնել), քուրդ կը փախնի կերթայ հեռու երկրներ, երկիրն օր կը խաղնդի, կը դառնայ կիզայ տուն, դըռ (դեռ) չըր նստի տուն, Զնոփոր զգլուկ կը կախէ ցերդիէն (երդիք), կը հարցցու։

«Տու հաթի».— «Դու եկար».

— Երէ, ադ հաթիւմ, — Այո, ես եկայ, Զնոփոր,

«Տու հաթի, ուհա ապժի հաթիւմ. «Դու եկար, Աստուած վկայ, ես էլ եկայ».

Քուրդն օր կը լսէ գձնոփորի ձէն, տեղոց տեղ կը չորնայ։

Զնոփորը հեռացնելու համար, հայեր գիւղերու չորս կողմը խաչարձաններ կը կանգնեն, իսկ Քուրդները հետեալ միջոցն ի գործ կը դնեն, Մի մարդ կուղարկեն իրենց գօռները (գերեզմանոց) ուր պէտք է նա բարձր կանգնի և իրենք ներքևից հարցնեն.

«Մոտոյ կամ հասոյ, ալլես տեղ կնչ որ մեռել բերենք».

Գօռները կեցողը կը պատասխանէ. Զէ, չէ տեղ չկայ, մի բերէք.

Զնոփորը խղճալով ջարդը կը վերջացնէ.

Մի անգամ Քուրդներ Կոփ գիւղացի Զուրդար անունով հայն կուղարկեն իրենց գերեզմանոցը, և երբ ներքևից, «Զուրդար, ալլես տեղ մնաց, որ մեռել բերենք» կը հարցնեն նա կը պատասխանէ. բերէք այստեղէն մինչև երգրում տեղ կայ. կը չարձակուին Զուրդարի վրայ որ սպանեն, բայց խոյս տալով կազատուին.

ժգ. Կառդամ օսն խաձաձի դեղեր.—

ա. Որու շուն օր կձէ մի մարդ, նորա (շան տիրոջ) տան թըթ-

խնորհից (մալեա) մի կտոր պէտք է բերել և կապել վերքի վրայ:
Բ. Վկրաւոր մարդու բոլորը կը հաւաքուին մի քանի մարդիկ և 7 օր 7 գիշեր խաղալով, պարելով դուարնայի պատմութիւններ անելով չեն թողներ որ երբէք քնանայ, որովհետեւ եթէ քնանայ, վատ ե պարհուրելի երազներ կը տեսնէ և վախենալով չէ կարող
Գ. Կեծող շունը երկու կտոր անելով վերաւորը մէջ տեղից կանց-կացնեն:

Կատղած շունը սատկեցնելու համար, քաշէ կը մաղեն վրան:

7) Տան Բալալ (դէօվլէթ, հարստութիւն) կամ Բալալ:

ա. Տեսանք, որ ձւտները դուրս արած ժամանակ ակոռի հը-հը Բալալ ոչ ոք զոգնոցով չզարկեր, որպէս զի Բալալը չխռովի եր-թայ: Դօլվաթի բնակութեան տեղը մսուրի զլուխն է:

Մի մարդու տան Բալալը կը խռովի՝ տնից կեղնէ նստի մա-րազը. տանուտէր եղբայրներից մէկը երթալով կը տեսնէ մի ճերու-նի, մինակ նստած մարագի մէկ զլուխը:

«Կըսէ, դու ձրն իս»:

— Կըսէ, ես քու տան դօլվաթնիմ՝ խռովելիմ, պիտի թողիմ եր-թամ:

„Կըսէ. կերթաս. կերթաս, կը խնդրիմ քըզնէ, որ իմ Բալալ (գո-մէշները) չառնիս ընձիս, բաշխիս ընձիս“:

— Չայդէ, բաշխեցի:

Սա կուգայ տուն, միւս եղբօր իմաց կուտայ, թէ մեր դօլվաթը խռովեր է կերթայ, այժմ նստած է մարազը. ես գնացի խնդրեցի, որ գմշտան բաշխէ ընձի, բաշխեց, դու լէ գնա ուրիշ բան մէ խնդրէ:

Երկրորդը կերթայ, ոչխարները կը խնդրէ բաշխել իրեն և, կը բաշխուի:

Երրորդը կերթայ, ձիերը կը խնդրէ, վերջապէս տան մեծ ու փոքր ամէն մէկ անդամը կերթայ մի բան կը խնդրէ և տան դօլվա-թը կը բաշխէ հայրաբար:

Կը մնայ միայն նոր-հարսը. տանեցիք կը պատուիրեն որ երթայ մի բան էլ ինքը խնդրէ. հարսը ներկայանալով,—

„Բարի լուս քի, Պապէ՛՛ կասէ:

— Աստու բարին, կը պատասխանէ Պապէն:

„Պապէ, դու ձնիս (ձվ ես):

— Ես ձրը տան դօլվաթն իմ, խռովելիմ, կը թողիմ երթամ:

„Պապէ, մըր տանեցոց ամէկուն (ամէն մէկին) մէկ մէկ բան բաշխեցիր, ես լէ եկեր եմ խնդրիք կէնիմ քու յօտնէն (ոտքերից) օր դու կերթաս, գտան Բալալ (միաբանութիւնը, միութիւնը) հետդ չտա-նիս, բաշխիս ընձիս“:

—Բաշխեցի, գնա ըստ գլուխ. (ախոռի) իմ տեղ փռէ հագրէ, (պատրաստէ) էլ չեմ երթայ, որ չեմ չտանիմ հետս ես չուր երթամ. տան մեծ ու պզտիկ խուրբան (մատաղ) թրղ եղնին քու ոտաց տակ. բ. Անաստուն մի ծախած ժամանակ, պոչից փունջ մի հա կը քաշեն, որ դուրսից կամ բարաքաթը մնայ տուն, չերթայ անասունի հետը:

դ. Դրկեց դրկեցի ալիւր փոխտուած միջոցին, մի բուռ չետ կառնէ, որ բարաքաթը չերթայ ուրիշի տունը:

դ. Դրադ վառելուց չետոյ տախտ չեն աւելեր և աղբը դուրս չեն թափեր նոյն նպատակով:

8) Հիւր երբ կուգա:

ա. Եթէ կատուն իւր քիթը քորէ կամ թաթիկը լիզէ:

բ. Երբ խմոր շաղեն կամ հաց թխեն և մի պատառ թռնաց ընկնայ մի կողմը:

գ. Երբ երեխայք ձիու նմանեցնելով փայտի վրայ հեծնեն և ման ցան:

9) Երբ ճանապարհորդ կը լինին.

ա. Երբ ոտքի տակ քորուի:

բ. Երբ երազի մէջ էին տեսնեն.

10) Մագ.—ա. Սափրած մազերը ոտքի տակ չեն ձգեր, որպէս

զի գլուխը չցաւի:

բ. Մազերու ճաշը եթէ եւէտ լինի, ունեցողի բախտը չաթալ (երկնիւղ, անշաղող) է, կասեն:

11) Այգ.—Աչքի սառելը կամ պաղիլը (անթարթ, բալբալ նայելը) հեռաւորին, պանդուխտին շուտով վերադարձը ցոյց կուտայ:

Այս թերթերունքի վրայ եթէ շէտ նստի, կասեն աչքը շալակ է շալակել և շալակ ունեցող հիւր կունենան:

12) Ականջ.—Ականջը երբ ձայն հանէ, (կանչել) մատը դնելով ականջի մէջը, կասեն. խէր, խէր, խէր (բարի լինի), և կսկսեն մի քանի անուններ համբել, կանչել որ անուան վրայ որ դադարեց, նոյն անուն անձն է յիշողը:

13) Քիթ.—Երբ երկու անձ խօսեն և երրորդ մի (մանաւանդ եթէ վերջինս փոքր-երեխայ լինի) փունգայ, „տեսնա՞ր կասեն. մեղաւորն ըսեց, արդար վկեց (վկայեց)“, այսինքն իւր խօսքը հաստատեց:

14) Զեռ.—Աչք ձեռքը որ քորուի, դրամ կտանան, ձախը, դրամ կը ծախսեն: Աչք ձեռքի քորուելու ժամանակ կը պագեն և կը դնեն զլիսու վրայ:

Մորթուած անասունը եթէ շատ տառապի, մորթողի քեռ ծանր էր, կասեն: Որպէս զի կենդանին շուտով շունչ փչէ, մորթողի դանակը կը դնեն կենդանու մարմնու վրայ:

15) Սիրս.—Մի մարդու լաւ կամ վատ սիրտ ունենալը, նորա մորթած կենդանու սրտին նայելով կ'իմացուի. եթէ վերջինս զուարթ և պայծառ է, մորթողն ևս, կասեն, զուարթ, պայծառ և անխեռ սիրտ ունի:

16) Ոսք.—Պառկած մարդու վրայով քաջութիւնը նորից իւր քննութեամբ է:

Տեղ մի երթացողը, առաջ պէտք է ուրախ ընթացնէ (ձղէ), որ գործը յաջողուի:

Ոտքի տակ որ քորուի, ճամբայ երթալու նշան կը համարուի:

17) Յաջողութիւն.—Գործի համար երբ ճանապարհ ելնեն, և առաջին անգամ քաջութիւնը աման ունեցողի հանդիպեն, առաջնորդութիւն կը համարուի և, հակառակը:

Փռնդալը ապագան գուշակելու նշան կը համարուի. գործի ձեռնարկելու կամ ճանապարհ երթալու ժամանակ՝ եթէ մէկ անգամ փռնդալ մէկը՝ քաջութիւնը (համբարութիւն) կասեն, և չպէտքէ գործի երթալ, իսկ երկու անգամ՝ քաջութիւնը:

18) Բախտ.—ա. ձախտից դէպի գազաթը գնացող մազերու մէջ տեղի ուղիղ գծիկն կանուանեն Բախտ. եթէ գիծն ուղիղ է՝ տէրը բախտաւոր է, եթէ զոյգ է՝ Բախտ, եթէ ճուռ ու մուռ է՝ տէրն անբախտ է:

բ. Մէկի դիմաց վարտիքի Բախտը չեն կապեր, որպէսզի նորա Բախտը քաջութիւնը:

գ. ճանապարհին պատահող երկու կանանց մէջ տեղովը չեն անցներ, որպէսզի Բախտ քաջութիւնը:

դ. Երեխայոց գտակի վրայ ձկան գլխու Բախտը կը կապեն, որ բախտաւոր լինեն:

Բաղդը կը կոչուի նաև Փալաք (Ֆէլէք), որուն ժողովուրդը Տալ Բախտի նման անձնաւորութիւն տուած է:

«Փալաքը ջրտրկուր (ջուր անող, ջուր բաշխող, ջրպան) մարդ մէ, հալորէ (ալևոր), վին (որու) առուի հետն օր ջուր շատ թողեց՝ էն մարդ դօլվաթևոր (հարուստ) կեղնի, վին օր քիչ թողեց՝ աղբատ»:

Ամէն մի ձախտըութեան, անյաջողութեան պատահելու ժամանակ, աղբատ, թշուառ ևս լինելու պարագային՝ սովորաբար Փալաքից կը գանգատուեն.—«ախ, Փալաք, Աստուած գբու տուն ալիւրէ, չօրին՝ իդա բան հըմլա կէնիս» կամ Փալաք բու երկու լուս քօռնաչ... Փալաքի ձեռք կոտրէր...

Տանիկներ ուղղակի քննութեամբ ևս կը հաշուեն Փալաքին, երբ մի անյաջողութեան պատահեն:

Երազգ.—Երբև աստուածային յայտնութիւն երազին մեծ նշա-

նախկութիւն կուտայ ժողովուրդը, ասելով, «երազ կայ, ճշգրիտ է»։ դորա համար երբ մէկը ուզէ տեսած երազը պատմել, լսողները պարտաւոր են նախապէս ասել. «Աստուած ի՞նչ (բարի) է՛նէ»։

Վատ երազները շատ գէշ տպաւորութիւն կը թողնեն ժողովրդի վրայ, և այդ տեսակ երազներ տեսնողը շատ մարդոց չափնելով, բացատրութիւն ստանալուց յետոյ, Աստուծոն կը դիմէ աղերսելով խնդրելու, «որ չար երազն ի բարին դարձու»։

Երազներէց շատերուն ևս հաւատ չեն ընծայեր. անուանելով իւր (երեւակալութիւն). իւր-իւր երազները, ինչպէս ժողովուրդի փորձառութիւնը գտած է, կ'առաջանան հետեւեալ պատճառներէց. 1. երեկոյն ինչ առարկայի մասին որ լսօսեն, երազի մէջ նոյն առարկան կը տեսնեն. 2. Եթէ շատ անօթի քնի մէջ, երազի մէջ անշուշտ հաց կը տեսնէ և ապա։

Ցնորական երազներ կառաջանան նաև «գիշերուայ երկարութիւնից»։ օր. աշնանային երկար գիշերները տեսնուած երազներուն ժողովուրդը հաւատ չընծայեր, անուանելով, «եօթ շաբթներու երազ»։ Փետրուար ամսուայ մէջ տեսնուած ցնորական երազներն ևս կը վերագրուեն «շօթեալ»։ որոնք քնի մէջ մարդը կը խաբեն սուտ երազներով։

Երազներու բացատրութիւնը.—1. Երազներէց մի քանիսը բոլորովին հակառակ նշանակութիւն ունին. օրինակ, եթէ մէկը երազով տեսնեն մեռած, կը նշանակէ, որ նա շատ կապրի։

2. «Վիրակնաւոր» երազը թէև մինչև կէսօրին անպատճառ կը կատարուի, բայց սուտ նշանակութիւն ունի։

3. Մնացած բոլոր երազներուն, ժողովուրդի փորձառութիւնը լրաբանչիւրին մէկ մէկ նշանակութիւն չատկացուցած է, օրինակ. երազով «պատարագ» տեսնելը կը նշ. իւր. «Բուրդ կամ Տաճիկ», «Բաբ», «ցորեն», «խաբ», «չարդ», քն. «խաղող», անձրև, «ատամ ընկնելը» — իւր-իւր մեռել և ապա և ապա։

Երազներէց շատերու նշանակութիւնը ըստ պատճառներու մեկնութեան՝ բոլորովին համանման է «Իֆիմէրդի»-ի մէջ գրուած Դաւիթ Բաբեթի անունով չափնի երազահանի մեկնութեան, և պէտքէ կարծել որ Իֆիմէրդիի երազներն նոյնպէս զուտ ազգային են և հաւաքողը մարդարէին անունով կնքեր է՝ որպէս զի ընդունելութիւն գտնեն։

Այն երազները, որոնց մեկնութիւնը կանանց և պառաւներուն չափնի է, արդէն վերև չիշուած չափնի նշանակութեամբ կը մեկնուին և երազ տեսնողներուն բաւականութիւն կուտան, իսկ երբ «Խլքէ մտքէ վեր բան է», կը դիմեն Ազգային (Իֆիմէրդի) ունեցող տիրացուաց, քահանայից և վարդապետներուն, որոնք ինչ ինչ հաւանելով երազները կը մեկնեն։

Տեսե՛լք.—Պառաւ հա՛նքն ծանր հիւանդացաւ, քառսուն օր անթարթ մնաց պարկուկ, ձէն ցրուաւ մէջ գեղին՝ թէ հա՛նքն գացեր է Կոնստանտնուպոլիս, որ ատոյշացաւ՝ գեղի մեծ ու պզտիկ գացին նորա մօտ և իւրաքանչիւրն իւր տեղը իւր ծնողաց, ազգականաց շէնքն ու հալը՝ հարցուց, թէ էնդիւր աշխարհք իմա՛յ է, իմա՛յ չէ, դրախտն իմա՛յ է, դժոխքն իմա՛յ է, արդարեւ ի՛նչ կէնին, մեղաւորներն ի՛նչ, հա՛նքն քառսուն օր՝ որ անթարթ պարկած էր, պտտեր էր էն դիւր բոլոր աշխարհքը, տեսեր էր զարդարն ու զմեղաւոր, զդրախտն ու զժոխք...

Առաջ եկաւ Կրպէն՝ հարցուց իւր հօր տեղը. «հա՛նքն, ասաց Կրպէն, թէ զԱստուած կը սիրես՝ դու զողորմէն ըսիս, իմ պապու (հօր) տեղն իմա՛յ էր»:

—Աստուծն աւանաս, Կրպէն (մարդաստան) տեղմ էր, սեղան սուրբին՝ Աստուծ ստեղծած ամէն բարութենով (բարիքներ) լիք դրուկ էր, անմահութենի աղբուրն ուր չառջ և կը բռնէր (բռնէր), կուտէր, կը խմէր՝ կուրախէր:

«Մեր գեղի ուէսի տեղն իմա՛յ էր»:

—Վա՛յ, իմ չանարժան հուգուն, Աստուած իմ հօ՛ր Կրպէն (Թշնամուն) նշանց չիտայ, հոգով մարմնով կորուկ էր մէջ Կոնստանտնուպոլիս, խանց մ' երկինք (կանխին) մէկ գետինքն էր, կէնէր ու չէնէր, չըր կրրեն (կարենալ) օր զուր ոտներ պրծուցէր կարսի մէջէն:

«Հին—ջոջ ուէսին»:

—Քաղցի մէքար դրուկ էր վեր վզին ու պառնկին, գիշեր ու ցերեկ կը զլրցուցէն (պտտեցնել), ուր կեցած տեղ հըմալ մուր էր, օր մատ խտէն մարդու աչք՝ չըր տեսնի:

«Տէրտրոջ (Քահանայի) տեղն իմա՛յ էր»:

—Տէրտրէր՝ հարի չօքեր (ճնկներ) չքուկ էր (խրուած) մըջ տիլ ու ճլճնիսին (ճախին), էն գահ օր պատարագ կէնէր, կենէր դուս, պատարագն օր կը վերջանէր, էլման կը չըքէր մըջ տըլին՝:

«Գեղի զգրի տեղն իմա՛յ էր»:

—Գլլի տեղ ցուցուցին (ցոյց տուին) ընձի, լէ (ալ) գերես չը տեսայ, չտոով գլլով կորուկ էր:

«Է՛լ ի՛նչ տեսար»:

—Ես ինչ գինամ, աղբէր, ջաղցալնից Կրպէն, (ալուր էր գողցի մուշտարուց), փինալուց (հնակարկատ կոշկակար) կաշի կուգէն (կաշի էր գողցի), հերուն կը խտէն ի կողեր, թարգուց կտոր կուգէն, ասեղ կը դարկէն ի կշտներ... և ալն և ալն:

1) Տեսելք գնացողները կենդանի մարդոց տեղն ևս կը տեսնեն: